

TANULMÁNYOK ÉS VENDÉGELŐADÁSOK

KÓKAI NAGY VIKTOR

Hogyan kommunikálnak az angyalok?

Zusammenfassung

Mein Artikel hat das Ziel, die Engel als Kommunikatoren vorzustellen. Es ist mir völlig klar, dass Gott nicht nur via Engel kommunizieren kann und er auch die Propheten und Priester als Kommunikatoren gebrauchen kann. Er hat sogar seine vollkommene Kommunikation in Person Jesu Christi vollgebracht. Trotzdem fällt meine Wahl auf die Engel. Ihre Klarheit, wie ihre Persönlichkeit und ihre Aufgabe in der die Menschen anredenden Botschaft konzentriert; ihre Zuverlässigkeit, sie gehören zu der Wahrheit und reden die Wahrheit, und ihre persönliche Zuwendung zu den Menschen; ihre Kommunikation ist effektiv aber doch nicht spektakulär (abgesehen vom letzten Gericht). All diese Eigentümlichkeiten stellen die Engel in scharfen und provokativen Kontrast zu der heutigen Kommunikation. Meiner Meinung nach, die Kirche kann nur dann an diesem Wettkampf in der Kommunikation erfolgreich teilnehmen, wenn sie dieser Tendenz entgegengeht. Wir müssen ohne Lügen die Wahrheit sagen, die Menschen persönlich anreden, vertrauens- und glaubwürdig sein, nie Angst erregen und die Aufmerksamkeit auf Gott und nur allein auf Gott lenken – wie es wir von den Engeln gelernt haben.

1. Mi a probléma az angyalokkal?

Szokásommá vált, hogy amikor egy olyan témát kívánok feltárni, amellyel kapcsolatban ismerethiányban szenvedek, bekapcsolom az internetet és megnézem, mit dob ki a kereső. Nem volt ez másként az angyalokkal sem. És noha számítottam erre, azért megdöbbenett, amit találtam. Az „angyalok” címszóra kb. 540 000 találat jelenik meg, de az első nagyjából használható oldal (ha a Wikipédiát nem ebbe a kategóriába soroljuk), a *Magyar Katolikus Lexikon* is csupán a 13. helyre volt képes feljönni – most abba talán ne is menjünk bele, hogy a 13-as szám ez esetben jelent-e valamit vagy sem. A kapott eredmény két dologra hívja fel a figyelmünket: egyfelől, ez a téma már régen nem az egyház témája, hagyjuk, hogy mindenféle ezoterikus csoportosulások kisajátítsák maguknak; másrészt, ebből adódóan azok az angyalokról szóló elképzelések, amelyekkel a mindennapi ember találkozik világunkban, már messze nem a Biblia tanításán nyugodnak.

A mai emberek angyalokról alkotott ismereteit nem az egyház, hanem a média formálja. Ennek az írásnak nem célja ennek okait feltárni, de tényként már előjáróban megállapítható, hogy a bibliai angylan sokkal „szegényesebb”, mint hollywoodi társa. Ezzel talán nem is kellene foglalkoznunk, hiszen a filmek attól válnak látványossá, hogy mindenre rátesznek egy lapáttal, viszont elevenünkbe vág akkor, amikor az ifjjeink és gyülekezeti tagjaink is ezen „tanításokon” tájékozód-

va fogalmazzák meg kérdéseiket. Mi pedig – éppen ezen tudathasadásos állapot miatt – ellentétben az ezoterikus „tanításokkal”, amelyeket nem köt, hogy csak a Biblia szavait vegyék alapul, nem feltétlenül leszünk képesek kielégíteni a kíváncsiságukat.¹ Megjelenik tehát az információk és a felmerülő kérdések bősége, amivel szemben ott áll a hívő ember kérdése: vajon elegendő-e, ha a Biblia, mondjuk így, kevésbé kidolgozott angyaltanával igyekszem megválaszolni a felmerülő kérdéseket, vagy az apokrif irodalmat is vizsgálat alá kell vonnom ahhoz, hogy lelkészként, tanítóként kielégítő válaszokat adhassak az érdeklődőknek. Érdekes, hogy *Karl Barth* is ugyanezzel a problémával szembesül, amikor az egyházatyák angyalokról szóló tanítását vizsgálta. Ők is számos Biblián kívüli forrás felhasználásával bővítik angelológiájukat. A probléma hasonló, tehát hasonlóak a megválaszolandó kérdések is. Barth így ír: „Az első leszögezendő megállapítás nem lehet más, mint hogy a tanító és mester, akihez ebben a kérdésben is tartanunk kell magunkat, csak a *Szentírás*, az Ő- és Újszövetség lehet...”² Úgy vélhetjük tehát, hogy valóban hiteles válaszokat csak a Biblia alapján adhatunk, de vajon ez ki fogja-e elégíteni a híveket?

Ez nem csupán a lelkési lét csapdája, hiszen a tudomány sem képes jó választ találni ezekre a kérdésekre. A probléma alapját az írásértelmezésben bekövetkezett paradigmaváltás okozza.³ Míg a XVIII. századtól a teológiai gondolkodást a történetkritikai módszer határozta meg, amelynek célja az volt, hogy feltárja, miként alakultak ki az Újszövetség iratai, milyen céllal íródtak a művek, milyen korban, vagyis a szöveg történelmi, eredeti értelme (*sensus originalis*) érdekelte, addig a XX. században az irodalmi-nyelvi megközelítés vált fontossá. Ennek következtében ma már nem azt vizsgáljuk, hogy egykoron milyen hatást gyakorolt a szöveg az akkori olvasóra, hanem azt, hogy most milyen hatást gyakorol a szöveg ránk, tehát magára a szövegre koncentrálunk. Ez az elv nagyon jónak ígérkezett, hiszen felszabadította a Szentírás szövegét, hogy azzal ne csak a tudósok foglalkozzanak és csak az ő véleményük számítson, hanem kerüljön vissza a gyülekezet tagjaihoz, hogy ők is szabadon értelmezzék, de ez egy előre nem látott veszélyt is hozott magával: magára hagyta az olvasót. Alkalmasint minden olvasat egyenrangúvá, ugyanolyan elfogadhatóvá vált és nem létezett többé olyan kontroll, hogy egy szöveget miként is kell/lehet értelmeznünk.

Ez az irányzat az olvasó megértését olyan eszközökkel igyekezett segíteni, mint a több névvel is illetett hatás-, értelmezéstörténet, vagy a recepciótörténet, amely komolyan veszi a későbbi olvasatokat. Ezen módszerek lényege, hogy a szövegek értelmezésében nem vagyunk magunkra hagyva, hiszen már előttünk sokan olvasták és értelmezték ezeket a szövegeket, mi ebbe a láncba kapcsolódunk be. Segíti egy-egy bibliai szöveg megértését, ha megnézzük, miként interpretálta azt egy egyházatyá, Kálvin, vagy éppen egy XX. századi tudós. Mi a gond ezzel? Alapvetően a módszer jó, csak ott hibázik, hogy ha elfogadjuk, minden olvasat ugyanolyan súlyú,

1 A témához lásd HEIDTMANN: *Die Engel*, 16–18.

2 Lásd BARTH: *KD III/3*, 429. Az egyházatyákhoz lásd i. m., 440–466. Később Barth hangot ad annak a véleményének is, hogy még az apologetika sem adhat okot arra, hogy más forráshoz nyúljunk, mint az Írás (i. m., 467.). „Az angelológia nem értelmezhető valamiféle angyalokról szóló filozófiaként, ezért nem lehetséges az sem, hogy az ember valamilyen angyalokról szóló filozófia felől értelmezze az Írás tanítását az angyalokról” (i. m., 479.).

3 A téma rövid áttekintéséhez lásd FABINY: *Szóra bírni*, 10–17.

egyenrangú, akkor nincs jogalapunk elvetni az egyiket és megtartani a másikat, hacsak nem személyes életünkben, de társadalom egészében biztosan nem.

Míg tehát a kritikai módszerek szétválasztották a szöveg alkotóelemeit, ha kellett, mitológiátlanították, felcserélték a szöveg sorrendjét stb., az irodalmi módszerek ennek éppen az ellenkezőjét teszik, elmoszák a határokat. Ennek következménye viszont az, hogy egy-egy témának számtalan olvasata lehet. Így van ez az angyalokkal is. A mai ember számára a Biblia tanítása mellé⁴ felsorakozik számtalan más értelmezés is (apokrif iratok, ezoterikus gondolatok, regények stb.). Gyűlekezeteink tagjai, a teológushallgatók és mi magunk is ebben a világban élünk és kérdéseinket ebből a helyzetből tesszük fel. Hogyan válaszoljunk ezekre?

Miről nem fog szólni ez az írás? Mivel alapvetően az angyalokról értekezünk, ezért csak érintőlegesen fogunk beszélni a bukott angyalról, ennek seregéről. Mert noha ez Hollywood számára sokkal izgalmasabb terep, a keresztyén teológia feladata – egyetértve Barthtal⁵ – mégsem az, hogy a sátán⁶ ténykedéséről értekezzen, hanem hogy Istennel foglalkozzon. És teheti ezt azzal a reménységgel, hogy a sátán is csak teremtmény, tehát a Teremtő alá rendeltetett, Ő engedi ténykedni, amíg akarja. Illetve az is nagy biztonsággal állítható, hogy a sátán legyőzetett a Golgotán álló kereszten, végleg elbukott, és noha képes még megkeseríteni a mindennapjainkat, alapvetően mégis mi állunk a jó oldalon. Mindezeket alapul véve írásomban az Újszövetség angyalábrázolását járom körül. Majd az angyalok kommunikációjáról szeretnék szólni, ami meggyőződésem szerint nekünk is sokat segíthet Isten igéjét kommunikálni a világban.

2. Angyalok az Újszövetségben

A kutató hozzáállásán múlik, hogy az angyalok létét az Újszövetség lapjain, mint korhoz kötött mitológiai elemet értelmezi, vagy feltételezi és elfogadja a tényt, hogy Isten a maga angyalain keresztül ma is kommunikál velünk. E tekintetben nagyon fontosnak tartom *Claus Westermann* angyalokról szóló könyvéhez írt bevezető gondolatát: „A Bibliának azok a történetei ugyanis, amelyekben az angyalokról esik

4 Ezen a helyen jegyezzük meg, hogy a Bibliában nincsen kidolgozott tanítás az angyalokról, már csak azért sem, mert nem önálló szubjektumok, mint Isten, Jézus Krisztus, vagy éppen az ember – BARTH: KD III/3, 428.

5 Barth számára az sátánról és a démonokról szóló tanítás nem is tartozik hozzá az angyaltanhoz és a teológia alapfeladatai közé. „Ami a teológiát illeti, a démonok éppen arra várnak a leginkább, hogy roppant érdekesnek tartsuk őket és hovatovább – rendszerezett módon – komolyan vegyük őket” BARTH: KD III/3, 609.

6 A *sátán* névről nagyon érdekes gondolatokat oszt meg velünk Karasszon István a „Ni ange ni bête” című írásában. Elképzelhető, hogy a kifejezés hátterében az az Újbabiloni Birodalomban ismert funkcionárius állhat, aki kémkedéssel védte a király érdekeit. „A titokban végbement eseményekről beszámoltak a királyi udvarban, majd a tettesek vádlóul léptek fel. Az ilyen vádló lehetett a *sátán* figurájának a közvetlen előzménye is” KARASSZON: Ni ange ni bête, 45. Az emberi kapcsolatokban a *sátán* mindenféle ellenlábast jelölhetett: csalási, perben álló, és háborús ellenfelet. Isten perszifikáló funkciójaként jelenik meg a sátán, aki lépésről lépésre eltávolodik Isten személyétől és önállósítja magát, lásd: HEIDTMANN: Die Engel, 162. Hasonló karriert fut be a Belial név is, amely eredetileg köznévi értelemben fordul elő (hiábavalóság, gonoszság). „A Qumránban minden bűnért és egzisztenciális problémáért hibáztatott angyalalak azt a korabeli jelenséget demonstrálja, hogy a köznevekkel jelölt angyalok közül hogyan válnak egyesek saját névvel és komplex feladattal rendelkező angyalokká” TAMÁSE: Angyalok Qumránban, 75.

szó, semmi mást nem akarnak, mint továbbadni azok tapasztalatát, akikhez egy különleges órában [...] Isten olyan közel jött, hogy egy emberi szóban Isten követének szavát hallották, vagy egy segítő kéz által Istentől küldött segítséget éltek meg.”⁷ Ebben a bevezetésben, véleményem szerint, benne van az a kétség, egyszerűs mind a bizonyosság is, amely a bibliai kijelentéseket is jellemzi, ha a Szentírás az angyalokról beszél: biztosan tudjuk, Isten avatkozott be az életünkbe, de bizonytalannak vagyunk, hogy egy ember, egy angyal, vagy maga Isten szólt hozzánk.

Ha a statisztikai adatokat vesszük magunk elé, megállapíthatjuk, hogy az ἄγγελος kifejezéssel összesen 175 alkalommal találkozhatunk az Újszövetségben.⁸ Hangsúlyosan az evangéliumokban, az Apostolok Cselekedetében és a Jelenések könyvében. Az evangéliumi előfordulások különlegessége, hogy alapvetően két eseményhez köthető az angyalok jelenléte: Jézus születéséhez, majd a feltámadáshoz, ill. a feltámadás utáni megjelenésekhez. A két esemény közötti időszakban leginkább Jézus tanításában jelennek meg az angyalok, főképpen az Emberfia eszkatológikus eljövetele kapcsán.⁹ Azt is előre kell bocsátanunk, hogy a bibliai szóhasználat teljesen megfelel a profán görög szóhasználatnak, amennyiben nemcsak Isten küldötteire alkalmazza az ἄγγελος nevet, hanem hírt hozó emberekre is. Ezek közé sorolhatóak az evangéliumokban megjelenő ószövetségi idézetek (Mk 1, 2; Mt 11, 10 par.¹⁰) ill. megjelenik a tanítványokra alkalmazva is (János tanítványai – Lk 7, 27; Jézus tanítványai – Lk 9, 52). Ugyancsak általános előfeltevésként kell elfogadnunk, hogy a kor emberének – lett legyen pogány, avagy zsidó – teljesen természetes volt, hogy a világ angyaloktól, erőktől, hatalmaktól népes, akik az isteni szféra és az embervilág között élnek mindennapjaikat. Sokkal inkább része volt ez a tudás az ókori ember világképének, mint ma a XXI. században.

Az Újszövetségben számos feladatot ellátnak az angyalok: hírt adnak (Mt 1,20kk; 2,13.19k; 28,5; Lk 1,11kk; 2,9kk stb.), cselekvésre buzdítanak, bátorítanak (ApCsel 5,19k; 12,7kk). Rendszeresen megjelennek Jézus segítőjeként már életében és majd a feltámadása után is ott vannak mellette a trón körül és szerepet kapnak a végítéletben is, mint Isten akaratának végrehajtói (Mk 1, 13 par.; Mt 26, 53; Lk 22, 43; Mk 8, 38 par.; Mt 13, 39 kk; 25, 31; Lk 12, 8). Az emberek előtt pedig akkor jelennek meg leginkább és adnak hírt Isten cselekvéséről, ha ez még nem, vagy már nem látható az emberek számára.¹¹ Az angyalok tehát nem részesei az üdvörtörténet eseményeinek, de jelenlétükkel felhívják a figyelmet rá, hogy itt bizony Isten cselekedett, vagy Ő fog cselekedni.

Ami a személyes *védőangyalokat/őrangyalokat* illeti, kevés alkalommal találkozunk ilyen jellegű utalással az Újszövetségben (vö. Mt 18, 10;¹² ApCsel 12, 15; Zsid 1, 14), annál gyakrabban jelennek meg ezek a személyek az Újszövetséggel kortárs

7 WESTERMANN: Isten angyalainak nincs szárnyuk, 5.

8 A szóhasználatához és csoportosításhoz lásd BROER: ἄγγελος.

9 SZATMÁRI: Angyalok az Újszövetségben, 54.

10 Itt említjük még meg a Jak 2,25-öt is.

11 BARTH: KD III/3, 587.

12 Érdekes tétel igazolásához utal erre a versre G. van der Leeuw. Úgy véli, hogy a gyermeket védő angyalt „nem isten küldte, hanem egy olyan hatalom, amely abból a gyermekből áradt ki, akit védelmeznie kell.” VAN DER LEEUW: A vallás fenomenológiája, 124.

iratokban a rabbiknál, de az Ószövetségben is gyakorta céloznak rájuk. Mindazonáltal az elképzelés, hogy ezek a „személyes” angyalok folyamatosan ott lennének egy-egy ember mellett, egzotikailag nem igazolható.¹³

Még egy angyaltípust meg kell említenünk ezen a helyen, az *arkangyalokat*. Az Újszövetségben csupán két alkalommal jelennek meg (1Thessz 4, 16; Júd 9).¹⁴ Éppen ezért túl sok információval nem rendelkezünk róluk. Az azonban biztosnak tűnik, hogy valamiféle kivételes, az angyalok seregéből kiemelkedő feladattal megbízott lényekről van szó, ők az angyalok irányítói. Általában négy ilyen angyalt ismer a hagyomány (1Hen 9, 1¹⁵), de olyan szöveggel is találkozunk, ahol hét arkangyalról tud a szerző (Tób 12, 15).¹⁶

Az evangéliumokban nem sok szó esik a gonosz angyalokról (egy kivétel a Mt 25, 41), annál gyakrabban olvashatunk Pálnál a gonosz, ember felett álló erőkről (Róm 8, 38; 1Kor 11, 10; Gal 4, 3).¹⁷ Ebben az összefüggésben külön érdemes megemlítenünk a 2Kor 12, 7-et. Itt, noha egyértelműen arról olvasunk, hogy a sátán angyala gyötri Pál testét, s legalább ennyire egyértelművé válik az is, hogy ezt Isten engedélyével teszi, tehát – Jób könyvéhez hasonlóan – Isten teszi lehetővé a sátán számára annak létét és a ténykedését. Sőt, ennél többet is elárul Pál, amikor azt a nehezen értelmezhető kijelentést olvashatjuk nála, hogy „az angyalok felett is ítélkezünk majd” (1Kor 6, 3).¹⁸ Itt arra gondolhatunk, hogy Krisztus kegyelméből az ember képes jobb teremtménnyé válni, mint az angyalok, hiszen az ember szabadon van eresztve, szabadon hozhat döntéseket a világ dolgaiban, tehát nem csupán Isten akaratának a végrehajtója, hanem Jézus érdemeért az ő munkatársa lehet (1Kor 3, 9). Erre utalhat Pál is, amikor arról beszél, hogy úgy fogadták őt a gyülekezetben, mint Isten angyalát (Gal 4, 14). Egészen kézenfekvő, hogy Pál miért foglalkozik ennyit az emberfeletti hatalmakkal: azok a pogányok, akiket megszólítani igyekszik, egy ilyen hatalmakkal benépesített világból érkeznek, ennek a terhet cipelik.¹⁹ Viszont a megoldás is egészen egyszerűen hangzik az apostol szájából: Krisztus alá vettettek ezek a hatalmasságok (Fil 2, 10 k), tehát nekünk, Krisztus követőinek és általa Isten gyermekeinek nem sok dolgunk van velük.

13 Lásd HEIDTMANN: Die Engel, 188–190. Ugyanide tartoznak a *népek angyalai*, akik az Ószövetségben a Dániel könyvében jelennek meg, gyakorta feltűnnek az apokrif és intertestamentális irodalomban (1Hen, Jub, 12 patriarcha testamentuma) valamint a rabbinikus irodalomban is. Izrael angyala Mihály (Dán 12,1) – a témához lásd CARR: Angels, 30–35. Az Újszövetségben nem nagyon találjuk nyomát ennek a gondolatnak. Noha korábban volt olyan vélemény, hogy Pálnál megjelennek ezek a népeket védő angyalok, de ez korántsem tekinthető biztosnak vö. CARR: Angels, 121.

14 Az arkangyalok megjelenése tipikus jelensége az intertestamentális kornak, amikor is a fő angyalok úgy státuszuk, mint funkciójuk szerint, közelebb kerülnek Isten személyéhez vö. CARR: Angels, 27.

15 Mikáél, Gábiél, Szuriél, Uriél – a Henok könyvének szövegéhez kommentárral lásd FRÖHLICH–DOBOS: Henok könyvei.

16 „Rafael vagytok, egyike a hét szent angyalnak, akik az Úr dicsősége előtt vannak, és oda bemennek.” – Lásd: MAGYAR BIBLIATÁRSULAT SZÖVEGGONDOZÓ BIZOTTSÁGA: Deuterokanonikus bibliai könyvek.

17 Pál angelológiájáról kiváló áttekintést ad W. Carr monográfiája (lásd irodalomjegyzék).

18 Az angyalok megítélésének gondolata ismert volt a zsidóságon belül pl. a Hénók-tradícióban lásd: COLLINS: First Corinthians, 232. Más úgy véli, hogy ez egy hiperbola és minden angyal megítéléséről beszél itt Pál, jókéről és gonoszakéről egyaránt, lásd: CARR: Angels, 121.

19 Lásd SZATMÁRI: Angyalok az Újszövetségben, 40–47; továbbá VAN DER LEEUW: A vallás fenomenológiája, 117–123. „[...] a görög *daimón* nem ugyanazt jelenti, mint a *theosz*, de semmiképp sem utal alacsonyabb rangú lényre.” Lásd: VAN DER LEEUW: A vallás fenomenológiája, 122.

Ugyancsak találkozhatunk az angyalokkal, az emberfeletti (gonosz) erőkkal és hatalmakkal a deuteropáli levelekben, amelyek közül témánk szempontjából talán legjellemzőbb a Kolossébelieknek írott levél (lásd 1, 16; 2, 10.14k.18 stb.).²⁰ Az egyértelmű, hogy az ott szereplő fejedelemségek és erők az ember felett állnak, mint ahogyan az is, hogy ezek messze nem minden esetben negatív hatalmak és Krisztus ezek fölé rendeltetett. Van azonban egy új vonás ebben a levélben, ez pedig a 2,18-ban említett tisztelet. Sok vita volt arról, hogy az ezen erők iránti hódolat honnan származhat a címzettek gondolkodásában, a hellenizmusból, vagy a zsidó apokaliptikából – ez esetben az angyalok tiszteletéről lenne tehát szó, ahogyan az emberek tisztelik őket (*genitivus obiectivus*). Némelyek azonban határozottan úgy vélik, hogy Kol 2,18 θρησκεία τῶν ἀγγέλων kifejezése abban az értelemben utal az angyalok tiszteletére, mint amit azok mutatnak be, tehát *genitivus subiectivus*ként értendő, és az angyali liturgiát kell sejtenuünk ennek háttérében.²¹ Ez már csak azért is különösen érdekes lehet számunkra, mert később is sokan gondolták úgy, hogy az egyház liturgiájában az angyalok liturgiájához kapcsolódik, abban vesz részt.²² Azonban nem csak a jó angyalok tűnnek fel az Újszövetségben, de két alkalommal – a 2Pét 2,4-ben és a Jud 6-ban – a bukott angyalokkal is találkozhatunk.²³ Ez utóbbi két locusról jegyezzük meg azt is, hogy ezek az angyalok fogságba vetve várják az utolsó ítéletet – vagyis az embernek ártani már nem tudnak. Ugyancsak fontos tanítást fogalmaz meg az angyalokról a Zsidókhoz írt levél, aminek központi gondolata megint csak az, hogy noha léteznek ezek a teremtmények, Krisztus felettük áll (lásd Zsid 1,4–14; vö. továbbá 1Tim 3,16; 1Pét 3,22). Nagyon izgalmasnak gondolhatjuk a Zsid 1,7 kijelentését, amiben az angyalokat szeleknek és a tűz lángjának nevezi az író. Ez a metafora azért roppant érdekes, mert sem a láng, sem a szél nem képes létezni önmagában, múlandóságra van ítélve, csak addig létezik, amíg a forrása létezik, az angyalokra alkalmazva ezt a képet, amíg funkciója van. Az azokat mozgásba lendítő és tartó energia nélkül megszűnnek.²⁴

20 A Kol-ban megjelenő „fejedelmek” és „hatalmak” kifejezések értelmezésének W. Carr külön fejezetet szentel könyvében (CARR: Angels, 47–85), ami röviden jó összefoglalást ad az értelmezési lehetőségekről. Eredményként leszögezi, hogy ezek az erők Isten udvartartásának tagjai, de nem démonikus erők, bukott angyalok, vagy ellenségei az embernek lásd: CARR: Angels, 77.

21 SZATMÁRI: Angyalok az Újszövetségben, 48; már W. Carr is ezt a véleményt képviseli és vizsgálata eredményét így összegzi: „Nincsen közvetlen bizonyítékunk sem a zsidóságban, sem a kereszténységben, sem a pogányságban az I. évszázadban az angyalok kultuszára, és a Kol 2,18 sem erre utal. [...] A legtöbb irodalmi hivatkozás az angyalokra éppen arról számol be, ők hogyan imádják a Mindenhatót, öntik himnuszba dicséretét és teszik akarátát” CARR: Angels, 70.

22 Különösen jellemző ez a gondolat a qumráni iratokra TAMÁSI: Angyalok Qumránban, 91–97; de hagyományosan megjelenik a görög-keleti egyház gondolkodásában NAGYMIHÁLYI: Liturgia és ikon, 29–36; és a protestantizmusban is találkozunk ennek képviselőivel (pl. Erik Peterson angyalokról szóló fejtegetéseiben, ezek áttekintéséhez lásd HEIDTMANN: Die Engel, 49–64; Peterson angelológiájának kiértékelése i. m., 64–70).

23 Ezen a két helyen egyértelműen a bukott angyalok megítéléséről szóló, az 1Hen 10,11–14.67–68-ból ismert, ámde ott sokkal részletesebben kidolgozott tradíció jelenik meg (COLLINS: First Corinthians, 232). W. Carr úgy véli, hogy a Júd 6-ban mégsem csupán általánosságban lenne szó a bukott angyalokról, hanem speciálisan Azázelre utalna a szöveg. Állítását azzal támasztja alá, hogy a bukott angyalok tűzben vannak az utolsó ítéletig (1Hen 18,13k; 21,1kk) ezzel szemben Azázelről olvassuk azt, hogy a sötétségbe vettetik erre az időre (1Hen 10,5k). A Júd 6-ban megjelenő tradíciónak egy a görög gondolkodáshoz sokkal közelebb álló kifejtése jelenik meg a 2Pét 2,4-ben – CARR: Angels, 129.132.).

24 HEIDTMANN: Die Engel, 186.

Végül külön kell bemutatnunk a jánosi korpuszt és a Jelenések könyvét. János evangéliumában sokkal ritkábban találkozunk angyalokkal, mint a szinoptikusoknál. Itt a feltámadást sem angyal adja hírül, hanem a Feltámadott maga jelenti ki magát a tanítványoknak. „János evangéliumában az angyalok Jézus útjának mérőköveinél állnak: nyilvánosság elé lépése, órájával való szembenézése és a Feltámadott megjelenése „árnyai”.²⁵ Amennyire szűkkeblűen bánik az evangélium az angyalokkal, annyira bővelkedik a Jelenések könyve az angyalokra vonatkozó kijelentésekben, ami nyilván műfaji sajátosságnak is tekinthető.²⁶ Itt angyali seregek ténykednek, a lehető legkülönbözőbb feladatokkal megbízva. Mégsem mondhatjuk, hogy csupán a zsidó apokaliptika keresztyén továbbfűzéséről lenne szó, hiszen ami ott a jövőben történik majd, az a Jelenések könyve szerzője számára már jelen idejű, ám nem a mi valóságunkról szól, hanem egy olyan eseményt mutat be, ami túl van az emberi logikán és a történeti gondolkodáson.²⁷ A legismertebb kép talán az, hogy a gyülekezetek saját angyalal²⁸ rendelkeznek (Jel 2,1–3,22). De megjelennek az angyalok a trón körül szolgálva (5,11; 7,11), trombitát fújva (8,2), csakúgy, mint a szél korlátozóiként (7,1); az emberek gyilkosaiként (9,14) és a tűz és a víz uraiként (14,18; 16,5). E színes kavalkádban egy közös pont mégiscsak fellelhető: ők sem saját akaratukból, hanem Isten utasítására hajtják végre a cselekedeteket.

Milyen tulajdonságokkal rendelkeznek az angyalok? Biztosan állíthatjuk, hogy ők sem tudnak mindent (Mk 13,32 par.). Nagy kérdés, hogy egyáltalán rendelkeznek-e önálló tudással, vagy csupán továbbítják, elvégzik, ami rájuk bízott. A Magyar Katolikus Lexikon szerint: olyan személyek, akiknek „értelmük és szabad akaratuk van, de testük nincsen”²⁹; mindazonáltal egészen gyakran találkozunk velük testet öltve, mégpedig emberi testet öltve.³⁰ Mások úgy vélik, hogy az angyaloknak nincsen önálló léte és így akarata sem, létük a megbízatás idejéig tart, tehát jelen idejű lények, csupán az isteni akarat „testetöltései”, „feladatuk teljesítésével véget ér a

25 SZATMÁRI: Angyalok az Újszövetségben, 60.

26 Az Ószövetségben is a látomások, végső idő éseményei és értelmezése kapcsán jelennek meg az angyalok különösen nagy számban – lásd KOLTAI: Angyalok az Ószövetségben, 33–37. Már az ószövetségi sokféleséghez képest is jóval szegényesebb az Újszövetség mennyei lényekről alkotott képe. Így például a szeráf elnevezéssel (lásd Ézs 6) nem találkozunk az Újszövetségben, bár hasonló lények tűnnek fel a Jel 4,6–8-ban, de itt nem illetik ezzel a névvel azokat. Az Ószövetségben gyakorta előforduló kerubokkal is csupán egyszer, a Zsid 9,5-ben – a kerubokhoz lásd KOLTAI: Angyalok az Ószövetségben, 29–31; továbbá SZABÓ: Angyalok a pszeudoepigráf irodalomban, 118. Pontos: ezek a lények nem angyalok, mintha az angyal lenne a gyűjtőfogalom, hanem egészen más csoportját képezik a mennyei seregeknek (vö. WESTERMANN: Isten angyalainak nincs szárnyuk, 19–22.).

27 Vö. WESTERMANN: Isten angyalainak nincs szárnyuk, 102.

28 Nem gondolhatjuk úgy, hogy az angyalok a gyülekezetek püspökeire utalának, és a gyülekezetek őrangyalainak sem tekinthetjük őket. A kulcs sokkal inkább a hetes számban keresendő, ami visszatérő motívum és a teljességet fejezi ki. Vagyis a hét angyal megjelenése a hét gyülekezet mellett azt jelölné – véli W. Carr – hogy noha a levelek egy-egy gyülekezetnek szólnak, de a mondanivalójuk általános tanúság az egész egyháznak (i. m., 128).

29 Lásd: Magyar Katolikus Lexikon, angyalok.

30 Olyannyira így van ez, hogy ma már gyakorta kideríthetetlen, hogy egy bizonyos küldött emberi, vagy isteni személy-e az elbeszélésben. A szakirodalom mai nagy kérdése: „hogyan vajon a *mal'ak* jelentett-e a babiloni fogság előtt szupernaturális személyt, vagy pedig csak természetes személy lehetett” (KARASSZON: Ég és föld között, 15; KOLTAI: Angyalok az Ószövetségben, 20.). Karasszon az ugariti szóhasználatlal igazolva úgy véli, a küldő személyén múlik, hogy a küldött emberfeletti, vagy emberi lény (i. m., 17). A témához lásd továbbá HEIDTMANN: Die Engel, 149–156.

létük, mert egzisztenciájukat maga az üzenet alkotja”.³¹ Ha ez utóbbi álláspontot fogadjuk el, akkor viszont a démonikus erők sem lehetnek eltévelyedett angyalok, hanem ők is Isten tudatos tervének a részei, eszközei, akárcsak jó társaik. Megint mások teremtett, tehát önálló léttel bíró lényeknek tekintik az angyalokat, még ha nem is ugyanolyan rangúaknak, mint a szintén teremtmény embert, akik mindazonáltal Isten akaratát hajtják alapvetően végre,³² ellentétben az emberrel, aki képes elhajlani ettől, sőt alapvetően ez jellemzi.

A Magyar Katolikus Lexikonból azt is megtudjuk, hogy nem nélküli lények.³³ Ugyancsak általánosan igaz Isten követéire, hogy aktív cselekvők is. Karasszon István ebben látja az egyik legmarkánsabb különbséget Izrael szóhasználatában – a többi sémi nyelvhez képest nem csupán az üzenetek átadása a feladatuk, hanem cselekednek is, ha arra kerül a sor.³⁴ Olybá tűnik, ezt az örökséget az Újszövetség is továbbviszi. Az angyalok itt sem csupán hírvivők, hanem gyakorta tetteikről olvasunk. Ami viszont itt is döntő: ezeket a tetteket sem maguktól, hanem Isten akaratából hajtják végre, áthidalva a távolságot, ami Isten és ember között tátong: „Isten szava vagy cselekvése Isten angyala révén érintkezik a földdel”.³⁵ Az angyalok létét tehát összességében a szolgálatuk határozza meg, szolgálatuk Istennek és szolgálatuk az embereknek,³⁶ és ebben a szolgálatban el is rejtőznek,³⁷ hiszen soha nem a szolgáltól, az üzenetet átadó személy a fontos, hanem a szolgálat és az üzenet maga. Az angyalok léte egyfelől lehetővé teszi, hogy az ember Istennel találkozzon közvetett módon, másfelől ez a közvetettség a távolságot is érzékelteti az emberrel.³⁸ Isten messze van tőled, de közel jön hozzád üzenetében és cselekedetében.

Ha az angyalok tevékenységére gondolunk, azt látjuk tehát, hogy számos cselekedet kapcsolódik hozzájuk: ők közvetítik Isten rendelkezéseit, szóban és cselekedetben, dicsőítik Istent, figyelemmel kísérik Jézus földi életének sorsfordító eseményeit (születés és feltámadás), végrehajtják a büntető ítéleteket, kapcsolatot létesítenek az emberrel. Amikor az angyalok találkoznak az emberrel, akkor az ember is és az angyal is másként távozik a találkozásról, mint ahogyan érkezett. „Nem ugyanazok a szemek látják távozni, mint amelyek érkezni látták.”³⁹ Az angyalok szolgálata Isten személyes odafordulását teszik még intenzívebbé az emberhez, a teremtett világhoz.⁴⁰ Az angyalok azonban mindezt Isten megbízásából teszik, és

31 Lásd VAN DER LEEUW: A vallás fenomenológiája, 126–128. idézet WESTERMANN: Isten angyalainak nincs szárnyuk, 7. lásd továbbá i. m., 40.

32 BARTH: KD III/3, 428.

33 Jegyezzük meg, hogy a nemtelenség alapjául szolgáló Mk 12,25-öt olvasva korántsem biztos, hogy erre kell gondolnunk, hiszen itt a házasság nélküliségről van szó és nem a nemi identitás megszűnéséről. Viszont az is tény, hogy a nemi identitás nélküliség elterjedt nézet volt a démonokról csakis úgy, mint az angyalokról – Lásd VAN DER LEEUW: A vallás fenomenológiája, 118.

34 KARASSZON: Ég és föld között, 12.17.

35 WESTERMANN: Isten angyalainak nincs szárnyuk, 46.

36 Vö. BARTH: KD III/3, 527; D. Heidtmann ezt tartja a „határlények” (*Grenzengestalten*) legfontosabb küldetésének. Az angyalok határolják Isten szféráját kifelé, azonban képesek megnyitni is ezt a határt – HEIDTMANN: Die Engel, 196.

37 HEIDTMANN: Die Engel, 149; – ezért lehet az, hogy a követet a küldőjével azonosítják. Ebben a helyzetben valakinek a nevében cselekszik, szól – lásd 1Móz 16.21. (i. m., 150.).

38 Lásd HEIDTMANN: Die Engel, 175.

39 WESTERMANN: Isten angyalainak nincs szárnyuk, 77.

40 HEIDTMANN: Die Engel, 196.

nem önállóan döntenek egy-egy feladat mellett. Tehát hatalom alá vetettek, akár az ember. Másfelől az angyalok szolgálata az embereket is bevonja az üdvtörténetbe, ők is Isten követeivé válnak – ebben az angyalok feladata egészen hasonlóvá válik a prófétákéhoz és az apostolokéhoz.⁴¹

Bármelyik újszövetségi iratot vesszük is nagyító alá, egyik sem kérdőjelezi meg az angyalok létezését. Mi sem tehetünk tehát úgy, mintha ezek a lények csupán egy primitív, mitikus világkép részei lennének, amelyektől a modern ember könnyedén megszabadulhat, a legegyszerűbben úgy, hogy nem vesz tudomást ezekről a lényekről. Ennél sokkal biblikusabb választ is megfogalmazhatunk, ha komolyan vesszük, hogy noha sok esetben az angyalok felbukkanása a korabeli mitikus világképnek tulajdonítható,⁴² a szövegek tanítása mégsem ez lesz, hanem az, hogy az angyalok Isten eszközei a mi üdvösségünk munkálására, akik nem döntésük alapján, hanem feladatukból adódóan válnak Isten kommunikációjának eszközévé. Ezzel szemben az ember „a kegyelem által fölhatalmazást kapott arra, hogy szabadon döntsön Isten mellett vagy ellen. A szellemi teremtmények léte csak azt mutatja, hogy az ember története az üdvösség útján mélyebb dimenziójú, mint azt a közvetlen tapasztalat elárulja.”⁴³ Nem kérdőjelezhető meg, hogy ezeknek a lényeknek az embernél nagyobb hatalom adatott, mint ahogyan az sem, hogy teremtmények, akiknek a sorsa összefonódott az emberével, így Krisztus értük is meghalt a kereszten (lásd Jn 3,16) és őket is megítéli majd eljövetelekor (IKor 15,24kk lásd továbbá Róm 1,38k).

Ha az angyalok összes funkcióját egyetlen kifejezéssel szeretnénk összefoglalni, akkor talán a kommunikációban ragadhatók ezek meg. Isten kommunikál általuk az emberrel. Kommunikációnak nevezhetjük ezt a feladatot, még akkor is, ha cselekedetekben nyilvánul meg. Ma egy túlkommunikált társadalomban élünk,⁴⁴ amelyben gyakorlatilag be- és felfoghatatlan az információk áramlása. Ebben az információdömpingben kell Krisztus üzenetét megszólaltatnunk a világban. Úgy vélem, hogy amennyiben ebből a szempontból, tehát a kommunikáció felől vizsgáljuk az angyalok megjelenését a Biblia lapjain, kiváló támpontokat nyerhetünk saját, egyházi kommunikációnkra nézve is. A következőkben tehát ezen sajátos szempontból vizsgálom a bibliai angyltan impulzusait.

3. Hogyan kommunikálnak az angyalok?

Bevezetésként engedessék meg, hogy egy kommunikáció specialista, Roland Burkart megfigyeléseit elevenítsem fel. „Roland Burkart azon kevés kommunikációs

⁴¹ HEIDTMANN: Die Engel, 202.

⁴² Jegyezzük meg: arra is találunk példát, amikor ezt a korabeli mitikus világképet az angyalok megjelenése a szövegben éppen tompítja. Ilyenre gyanakodhatunk az IKor 4,9 esetében, ahol megalapozottnak tűnik, hogy az „angyalok és emberek” fogalompár a sztoikus „istenek s emberek” fogalompárt cseréli le „a keresztények monoteizmusához hangolva a megjegyzést” SZATMÁRI: Angyalok az Újszövetségben, 43. Azonban az is biztos, hogy az univerzum intelligens lakóinak összességét kívánja jelölni Pálnál. Lásd CARR: Angels, 121.

⁴³ Lásd: *Magyar Katolikus Lexikon*, angyalok.

⁴⁴ PRATKANIS–ARONSON: Rábeszélőgép, 20.

szakember közé tartozik, aki gyümölcsöztette Habermas társadalomteóriáját munkájában, mégpedig – kimondottan – a public relation (PR) témakörében⁴⁵ Elméletét a „nyilvánosság megértés-orientált elérése”-nek (*Verständigungsorientierte Öffentlichkeitsarbeit*) nevezik. Ő a következő kijelentéseket teszi a kommunikációról és saját elméletéről. „A megértés folyamata csak abban az esetben működik zavartalanul, ha nem kérdőjeleződik meg a tematizált tárgy valóságos volta (=objektív világ), a kommunikátor hitelessége és megbízhatósága (=szubjektív világ) és érdeklődése, ill. tervei legitimitása (=szociális világ). Ez csak abban az esetben valósul meg, ha a kommunikációban résztvevő partnerek azt tudják feltételezni egymásról, hogy

- a) birtokában vannak a közös nyelvnek, ismerik ennek szabályait (tehát képesek érthetően megfogalmazni gondolataikat);
- b) szükséges továbbá abból kiindulniuk, hogy kijelentéseiket egy olyan valóságról teszik, amelynek létezését a másik is elfogadja (feltételezniük kell egymásról, hogy „igaz” kijelentéseket tesznek);
- c) ezen kívül szükséges abból kiindulniuk, hogy valódi céljaikat, szándékukat juttatják szóhoz (feltételezniük kell egymásról, hogy valódi kommunikációt folytatnak, a velük szembenállót nem akarják becsapni, vagyis „megbízhatóak”). Végül szükséges
- d) abból kiindulniuk, hogy érdekeik és céljaik a hatályos értékeket és normákat nem sértik (feltételezniük kell, hogy érdekeiket jogosan képviselik, mivel azok (mások számára is) elfogadhatóak, „legitimként” tekinthetnek azokra).⁴⁶

A következőkben az angyalok kommunikációjával kapcsolatos megfigyeléseimet ezen tézisek alapján szeretném bemutatni.

„Birtokában vannak a közös nyelvnek, ismerik ennek szabályait (tehát képesek érthetően megfogalmazni gondolatikat)”

„Korinthusban [...] az ‚angyalul’ volt a probléma. A titokzatosan idegenül hangzó beszéd, könnyű elképzelni, hihetetlen hatást gyakorolt a hallgatóságra. Úgy tekinthettek a nyelveken szólásra, mint valami mennyei jelenségre, amely a földön szólal meg – ‚angyalok nyelveként’ (1Kor 13,1).⁴⁷ Az idegen nyelv azonban nem csak akkor, hanem napjainkban is vonzó lehet az emberek számára, hiszen titkot sejtet, és ha mi is beszéljük ezt a nyelvet, részesei lehetünk a titoknak, vagy legalábbis úgy tűnik, mintha azok lennénk. Igen érdekes, hogy az egyházzal is gyakran mondják, hogy nehezen értelmezhető, alkalmanként érthetetlen „kánaáni nyelvet” használ, ennek ellenére nem vagyunk igazán népszerűek. Mi lehet ennek az oka és mit tehetünk ebben a helyzetben? Ha az angyalokra vetjük a pillantásunkat, egyértelművé válik, hogy ők érthetően kommunikálnak. Sőt, alapvetően éppen abban áll a feladatuk, hogy Isten titkait érthetővé tegyék (Lk 1,11kk. 26kk; Jel 1,1; 17,7). És mindezt könnyedén, alázattal és türelemmel teszik. Miközben a tradícióra támasz-

45 HÖMBERG–HAHN–SCHAFER: *Verständigung*, 9.

46 BURKART: *Öffentlichkeitsarbeit*, 19.

47 FINZE–MICHAELSEN: *Szeretet nélkül*, 44.

kodnak kijelentéseikben,⁴⁸ alkalmanként egész modernnek is tudnak lenni. Bár kissé merésznek tűnik az összehasonlítás, de úgy gondolom, a mi igehirdetésünk is ezen az úton kellene járjon. Ezt úgy érhetjük el, ha könnyen érthetővé válik a kommunikációnk, vagyis a nyelv, amit beszélünk, ami akkor következik be, ha aktualizáljuk, esetleg újra megalkotjuk azokat a bizonyos kánaáni kifejezéseket. Mindebben nagy segítségünkre lehet tudni, hogy Isten szava aktív, cselekvő Ige – és ezt az Igét kell nekünk hirdetni. És ez az Ige valóban egyszerű, könnyen érthető, mivel az igazságot csak egyszerűen lehet mondani.

„Kijelentéseiket egy olyan valóságról teszik, amelynek létezését a másik is elfogadja (feltételezniük kell egymásról, hogy 'igaz' kijelentéseket tesznek)”

„Az ember csak azért volt képes ilyen ütemben egyre komplexebb kommunikációs médiát létrehozni és alkalmazni, mert mások félrevezetése egyfelől sokkal nagyobb ráfordítást igényel, mint a valóság; másfelől azért, mert a félrevezetés öröme sokkal több kreatív energiát szabadít fel, mint az igazmondás. Csak művészien és ügyesen lehet hazudni; a valóság mindig egyszerűen kimondható.”⁴⁹

Könnyen belátható tehát, hogy sokkal könnyebb út az igazságot szólni és ez a feladatunkhoz is jobban illik, mint a féligazságok hirdetése. Az angyaloknál ez a probléma fel sem merülhet, ők nem be akarják csapni a megszólítottat, feladatuk az igazság közlése (vö. Lk 1,20). Ők nem hirdethetnek mást, csak az igazságot, de képtelenek is lennének mást hirdetni. Céljuk az adott helyzetben az ember megmentése, ami a megmentő küldött üzenete által történik. Ehhez a megmentéshez viszont az kell, hogy a megszólított meghallja, megértse és elfogadja a küldött szavait (Mt 2,13kk; ApCsel 12,7–10).⁵⁰ Alapvetően mégiscsak ez kellene legyen jellemző általánosságban is a teremtmények kommunikációjára.

Az angyalok is teremtmények és nem Isten emanációi, ennek ellenére ők képesek megvalósítani azt, ami a teremtményt Isten teremtményévé teszi, de „ami a földi teremtményeknek csupán, mint eredetük és mint elerendő cél a sajátjuk: Istenhez tartoznak, a szó szoros értelmében csak hozzá”.⁵¹ Az igazsághoz (azaz Istenhez) tartozó angyalok számára lehetővé válik, hogy az igazságról szóljanak igaz módon. A feladatunk tehát egészen egyszerűnek tűnik: csupán le kell mondanunk a hazugságról és a valóságot, az igazságot, vagyis az evangéliumot kell hirdetnünk – ahogyan azt az angyalok is teszik.

48 Hadd utaljak itt a mai társadalom egy fontos problémájára A. Donk cikke alapján. Ez pedig nem más, mint a szociális emlékezet és a közös tradíció elvesztésének kérdése. Ez a kérdés a kommunikáció új formáival (mail, chat, SMS) hozható összefüggésbe. Az információk növekedő áttekinthetatlensége mellett az anyagtalan válás problémája is figyelmet érdemel, a hosszú távú stabilitás radikális redukciója, amit csak még nehezebbé tesz az egyre újabb technológiák és szoftverek bevezetése, amelyek egyre rövidebb idő alatt válnak egyeduralkodóvá. „A digitális technológia és az internet, valamint a mentések fentebb vázolt problémája, eddig soha nem látott mértékben veszélyeztetik a társadalom kulturális emlékezetét” DONK: Kommunikation, 15. Ez a helyzet hatalmas veszély az emlékezés anyagi bázisára, amelyeket eddig generációról generációra át lehetett adni, és ezzel a csoportok emlékezetére is.

49 LIESSMANN: Lüge, 121.

50 Vö. WESTERNANN: Isten angyalainak nincs szánya, 50.67–72.

51 BARTH: KD III/3, 561.

Ennek ellenére mégsem ennyire egyszerű a helyzet. Egyfelől azért, mert az embereknek a mai társadalomban abból kell kiindulniuk, hogy már eleve „kétéltelkedniük kell mindennek előtt az állítások igazságában, a kommunikátorok megbízhatóságában és (a mindenkoron realizálandó) érdekek legitimitásában”.⁵² Másfelől, azt is be kell vallanunk, hogy az egyház, ha tartja magát az evangéliumhoz, néha bizony meg kell tévessze az embereket. Nyilván ez az állítás magyarázatra szorul. Ha elfogadjuk Klaus Merten kommunikációs szakértő állítását, egyértelművé válik, hogyan kell értenünk ezt a kijelentést. Merten így fogalmaz: „A megtévesztés tulajdonképpen szándékos manipulációja egy vagy több élőlény tapasztalásának egy olyan valóság segítségével, amely eltér a ‚reális valóságtól’ (vagy annak egy darabjától) és tapasztalásuk részére lett elkülönítve.”⁵³ Ebben az értelemben pedig az angyalok is megtévesztenek, amikor Jézus születéséről vagy feltámasztásáról számolnak be. Ez utóbbi esetében ugyanis nem az üres sír lesz Jézus feltámadásának bizonyítéka a kétségbeesett asszonyok számára (Lk 24,4–5), noha ez a reális valóság. Csak az angyal szava világítja meg a események valódi tartalmát⁵⁴, vagyis, az asszonyok és a mi számunkra is a reális valóságtól eltérő, tapasztalásunknak elkülönített valóságot.

„Abból kell kiindulniuk, hogy valódi céljaikat, szándékukat juttatják szóhoz (feltételezniük kell egymásról, hogy valódi kommunikációt folytatnak, a velük szembenállót nem akarják becsapni, vagyis ‚megbízhatóak’)”

Létezik egy olyan felfogás, amely a kommunikációt manipulációnak tekinti. Képviselői szerint az emberi élet meghatározó része a manipuláció: „Valahányszor valaki kinyitja a száját, hogy szóljon a másikhoz, egyetlen célja van: manipulálni őt.”⁵⁵ Az ember élete minden területén él a manipuláció fegyverével, a családban, munkahelyén, baráti kapcsolataiban és ennek a manipulatív játéknak legfőbb mozgatórugója a félelem. „Az a félelem, ami bennünk él, és ami meghatározza a cselekedeteinket, és az a félelem, amelyet másokban ébresztünk, hogy szándékainkat elérhessük”⁵⁶ Ha mármint az angyalok kommunikációjára tekintünk, akkor éppen az tűnhet fel, hogy beszélgetésüket a legtöbbször ezzel éppen ellentétesen kezdik: „Ne félj!” (pl. 1Móz 15,1; 21,17; Mt 1,20; Lk 1,13; ApCsel 18,9 stb.). Egyértelmű tehát, hogy az angyalok kommunikációja nem a félelemre épít, ebből adódóan – ha a fentebbi logikát követjük – nem akar manipulálni.

52 BURKART: Öffentlichkeitsarbeit, 23. Másfelől tény, hogy már az 50-es években úgy vélték, az emberek „ha a nyilvánosság elé lépnek (ha mások figyelik, vagy attól tart, hogy figyelik) megtévesztések egész arzenálját vonultatják fel” – MERTEN: Schwierigkeiten, 102.

53 MERTEN: Ethik der PR, 101.

54 HEIDTMANN: Die Engel, 180.

55 KIRSCHNER: A manipuláció művészete, 11.

56 KIRSCHNER: A manipuláció művészete, 13. „A félelemnek három olyan formája van, amelyek jelentősen befolyásolják a viselkedésünket, ezért mindenféle manipulációs játszma alapját képezik: 1.) Félelem attól, hogy amit már megszereztünk, újra elveszítjük; 2.) Félelem a bizonytalanságtól; 3.) Félelem a valóságtól.” (i. m., 95. a témához, miként működik a félelem a kommunikációban, ill. manipulációban lásd i. m., 96–110). Közismert tény, hogy a reklámok is az érzelmekre apellálnak, amelyek között a félelem is fontos szerephez jut – lásd PRATKANIS–ARONSON: Rábeszélőgép, 125–130.

De mi a helyzet az egyházzal, az egyházi kommunikációval, az vajon nem akarja-e manipulálni az embereket? Amennyiben az átlagembert kérdezzük erről, azzal a széles körben elterjedt nézettel találkozhatunk, hogy az egyház sem jobb. Az egyház célja is az, hogy manipulálja az embereket a maga propagandája által.⁵⁷ Nem gondolom, hogy ez így lenne, de azon mindenképpen el kell gondolkodnunk, miért alakult ki ez a vélemény az emberekben.

Másfelől, azt is fontos látnunk, hogy az embert nem csupán a személyes kapcsolataiban manipulálják, de a „távkommunikációban” is. Itt gondolhatunk a plakátokra, újságokra, reklámokra, de általában a média egészére. „A fikció diadalmenete most ölt csak igazán impozáns formát, hiszen a médiumok nem ‚reális’, hanem sokkal inkább egy ‚fikcionális’ valóságot közvetítenek. De az emberek ezt nemcsak hogy elfogadják, hanem a ‚reális valóság’ modelljeként át is veszik.”⁵⁸ Úgy vélem, különösen veszélyes ebből a szempontból az internet. Itt ugyanis még nehezebb észrevenni, ha becsapják az embert, mint a médiumok esetében, ahol eleve abból indulunk ki, hogy megtévesztenek bennünket (lásd fentebb). Itt az érzékelés manipulálása azért különösen vonzó lehetőség, mert az érzékelésnél nem lehet kötelezővé tenni annak igazolását, hogy a valóságot érzékeljük-e, vagy sem. Azok az előnyök tehát, amelyek a technológia által közvetített kommunikációban megjelennek, mint például a „pszeudonimitás, mindenféle hierarchia megszűnése, az állítások írásba foglalása, a megjelenítés multimédiás lehetőségei, csakúgy, mint a személyes integritás védelme a (testi) távolságból adódóan”⁵⁹, nem csak pozitív következményekkel járhatnak, hanem alkalmanként csupán a valódi problémák elkendőzésére, mások megtévesztésére használhatják/használhatjuk azokat.

Ebben az összefüggésben megint csak fontos látni, hogy az angyalok mindig személyesen szólítják meg az embereket. Ezt a tényt is komolyan kell vennünk. Napjainkban ugyanis egyre világosabbá válik, hogy csak a személyes kapcsolatban lehet esély arra, hogy az egyre elszigeteltebben élő embereket elérjük. Csak a személyes találkozásban valósulhat meg az igazi kommunikáció.

Az ideális kommunikáció elérendő céljára nézve fontos a személyes párbeszédhez kapcsolódó kérdés, hogy mindennek hol kell történnie? Claus Westermann azt írja, hogy az angyalok egyáltalán nem vallásosak a Bibliában. Soha, vagy szinte soha nem „kerülnek elő Isten imádásának, az istentiszteletnek, a vallási nyelvnek vagy a teológiai reflexiónak az összefüggésében. [...] Az angyalok az egész Biblia szerint hétköznapijaikban találkoznak az emberekkel, munkájuk során, ott, ahol az emberek otthon vannak.”⁶⁰ Ez pedig azt jelenti a számunkra, hogy az embereket

57 KIRSCHNER: A manipuláció művészete, 100; Ehhez a témához köthető pl. az a vélemény, hogy Mózes lenne, aki „a meggyőzés legradikálisabb formáját, a propagandát feltalálta” – MERTEN: *Schwerigkeiten*, 99. Magához a propaganda kifejezéshez pedig nagyon érdekes információkat szolgáltat számunkra A. Pratkanis és E. Aronson. Könyvükben azt írják, hogy a propaganda kifejezés elsőként dokumentáltan 1622-ben tűnik fel, amikor is XV. Gergely megfogalmazza a „*Sacra Congregation de Propaganda Fidei*” című iratot, ezzel alapítva meg az egyházi propaganda intézményét PRATKANIS–ARONSON: *Rábeszélőgép*, 18. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne számolhatnánk már sokkal korábban a propaganda fegyverével az ember kommunikációjában. Ami viszont ennél sokkal fontosabb, hogy lássuk, a „világ” ezzel az előítélettel tekint az egyház kommunikációjára.

58 MERTEN: *Schwerigkeiten*, 105.

59 GÖTZENBRUCKER: *Soziale Netzwerke*, 217.

60 WESTERMANN: *Isten angyalainak nincs szárnyuk*, 61.

könnyebb elérni, ha személyes élethelyzetükben szólítjuk meg őket és ennek az élethelyzetnek megfelelő módon, tehát mi is a mindennapi élethelyzetekben lépünk oda hozzájuk és nem feltétlenül arra várunk, hogy az egyházi alkalmainkon jelenjenek meg. Tovább vizsgálva az angyalok kommunikációját, az is jól látszik, hogy amikor létrejön a találkozás az angyal és az ember között, akkor nem csupán megszólítja az Úr angyala a választott személyt, „hanem jól ismert életterében Isten azonnal igénybe is veszi a maga számára”.⁶¹ Az egyházi kommunikáció célja sem lehet ennél kevesebb. Egyértelművé kell tennünk az emberek számára, hogy Istennek úgy van szüksége rájuk, ahogy előttünk állnak és úgy akarja használni őket, amilyenek. És persze azt is, hogy életüknek nincs, nem lehet olyan területe, része, ami ne Istenhez tartozna.

Ahogy korábban már utaltunk rá, a kommunikáció egyik provokatív állítása, hogy tetteink és szavaink elkerülhetetlen velejárói a megtévesztés, sőt a hazugság is. „A megtévesztés abban az esetben minden társadalomban megengedett, ha más névvel jelölik és pozitív a tartalma. Udvariasság, sárm, remény, látomás: a csalás tehát pozitív tartalommal szalonképessé válik, mivel a (vágyott) megtévesztésnek erről a fajtájáról hagyjuk magunkat megtéveszteni.”⁶² Vagy másként megfogalmazva: „A hazugságot nem véletlenül álcázzuk olyan szemantikai maszkkal, mint ‚udvariasság’ stb., így ugyanis minden kommunikációs kultúra rendes részévé válhatott”.⁶³ Sőt néhányan egyenesen azt állítják, hogy a csalás, megtévesztés volt a kommunikáció ősi eredete. „Az ember a hazug állat. A hazugság olyasmi, mint az ember második természete, talán éppen az, amelyik minket tudatos és civilizált lényekké tett. [...] Nem csak úgy lehet élt adni ennek a tézisnek, ha azt állítjuk, hogy a hazugság a kommunikáció egyik fajtája; hanem úgy is, ha azt mondjuk: a kommunikáció természetéből adódóan elsősorban hazugság.”⁶⁴

A hazugsággal ellentétben azonban nem az igazság áll – mint azt sokan gondolhatják, hanem a hiteles, megbízható kijelentés. Az hazudik, aki mást mond vagy juttat kifejezésre bármilyen formában, mint amit gondol, mint ami a szívében van.⁶⁵ Az egyháznak tehát, ha el akarja kerülni a hazugság vádját, őszintén kell beszélnie a meggyőződéséről és a kétségeitől is és mindezt hitelesen kell képviselnie a világban. De nem csak az egyháznak, mint intézménynek, hanem – vagy talán még inkább – ennek képviselőinek, a lelkészeknek, tanítóknak, de a gyülekezeti tagoknak is. Ebben az összefüggésben azonban nagyon fontos, hogy a szavahihetőségről, megbízhatóságról nem lehet meggyőzni senkit egy vita keretében, mert ezeket indokolni, ezek mellett érvelni nem lehetséges, csak felmutatni azokat⁶⁶, azáltal, hogy a szerint élünk, amit tanítunk is. Ezek olyan tulajdonságai tehát az embernek, ami megint csak a személyes kapcsolatban képes feltűnni a másik által megtapasztalható és így hihető, elfogadható módon.

61 BARTH: KD III/3, 574.

62 MERTEN: Ethik der PR, 102. „Aki udvarias, az hazudik. De mindenki tudja, hogy az udvarias ember hazudik. Mindazonáltal ennek éppoly kevésbé lehet az alternatívája az igazság, mint a hallgatás” LIESSMANN: Lüge, 120.

63 MERTEN: Schwierigkeiten, 100.

64 LIESSMANN: Lüge, 119.121.

65 Vö. AUGUSTINUS: Über die Lüge, 3.

66 Vö. GÖTZENBRUCKER: Soziale Netzwerke, 211.

„Abból kell kiindulniuk, hogy érdekeik és céljaik a hatályos értékeket és normákat nem sértik (feltételezniük kell, hogy érdekeiket jogosan képviselik, mivel azok (mások számára is) elfogadhatóak, legitimként tekinthetnek azokra)”

A mai kommunikációban egyértelműen jelentkezik az a tendencia, hogy minél impulzívabb, ismertebb egy üzenet/reklám képviselője (arca), annál hatásosabban el lehet érni a célközönséget. Ha egy ismert színész, zenész, sportoló stb. adja az arcát egy termékhez, bizakodhatunk a fogyási adatok növekedésében. Ehhez egészen hasonló módon, ha azt szeretnénk, hogy az általunk preferált információ elérje a célját, a siker garantáltnak tűnik, ha egy ismert személyiség adja az arcát a kampányhoz.⁶⁷ Mikor így járunk el, akkor valójában az ismert arc hitelesíti a terméket és az üzenetet: „Ha ő mondja, akkor biztosan úgy van”. Másrészt azt üzeni a célközönségnek, hogy amennyiben ezt a terméket veszed meg, képes vagy azonosulni az általa közvetített üzenettel, akkor (legalább ebben) olyan lehetsz, mint ő.

Isten angyalai ezt egészen máshogy csinálják. Ahogyan fentebb utaltunk már rá, az ő esetükben gyakorta még az is előfordul, hogy az emberek fel sem ismerik kilétüket (lásd 1Móz 18; Zsid 13,2).⁶⁸ Isten angyalai majd csak a végső ítéletkor fognak látványos tetteket végrehajtani (lásd az apokaliptikus irodalmat), a személyes kommunikációban soha, noha az biztos kijelenthető róluk, hogy „ahol Isten – aki az általa teremtett világban cselekszik és kinyilatkoztatja magát – van, ott a menny is megjelenik és az angyalok is jelen vannak”.⁶⁹ Vajon minek köszönhető ez a szerény visszafogottság? Egyértelműen annak, hogy feladatuk az üzenet átadásán áll vagy bukik. „Az angyalok nem köztes lények, akik Isten és a teremtettség között állnak, szolgálatuk sokkal inkább úgy tapasztalhatjuk meg, mint Isten személyes odafordulásának még intenzívebbé tételét a teremtett mindenséghez.”⁷⁰ Ebből adódóan, az angyalok nem nehezíthetik meg Isten üzenetének megértését és a valósághoz való odafordulásunkat azzal, hogy a figyelmünket magukra vonják. Ők tisztán és egyszerűen tanúak. Tanúságtételük „elegyítetlen és mentes minden sajáttól és idegentől, aminek még a legjobb, legigazabb és legmegfelelőbb földi tanúságtétel is a foglya”.⁷¹ És mindez fordítva is igaz: ha a követ a figyelmet saját személyére vonja, többé nem az angyalokhoz, hanem a démonokhoz válik hasonlónak. „A démonok magukra vonják a figyelmünket és ezzel elvonják Istentől azt.”⁷² Ezen megállapítások fényében vajon még mindig reális feltevésnek tűnik, hogy napjainkban Isten angyalainak csinnadrattával, tűzijátékkal, skylight-okkal kellene tájékoztatni bennünket Jézus megszületéséről, hogy észrevegyük azt? Vajon a hivalkodó ragadja-e meg jobban az emberek figyelmét, vagy szívesebben raktározzák-e el az egyszerű üzeneteket és a

67 PRATKANIS–ARONSON: Rábeszélőgép, 73–79.

68 Már Ábrahámot is sikeresen félrevezették a külsejükkel (1Móz 18) és a Zsidókhöz írt levélben is arra utal a szöveg – éppen Ábrahám történetét felelevenítve – hogy mi magunk is tudunkon kívül angyalokat vendéglélhetünk meg (Zsid 13,2). A témához lásd JENEI: „Azután megjelent neki az Úr...” című írását.

69 BARTH: KD III/3, 558. vö. továbbá i. m., 569. Másutt K. Barth így fogalmazza meg ugyanezt a gondolatot: „Isten a földön angyalai nélkül is jelen van. Hogyan is lehetne ez másként? De ahol jelenvalósága a földi teremtmények számára eseményé, tapasztalatá és döntéssé válik, ott ez az angyalok cselekedete, amiben ez tőle kiindulva valósággá válik” i. m., 580.

70 HEIDTMANN: Die Engel, 196.

71 BARTH: KD III/3, 566.

72 HEIDTMANN: Die Engel, 191. lásd továbbá BARTH: KD III/3, 559–563.

jól befogadható látványt? Azt nem tudom megmondani, hogy az üzenetünkkel képesek vagyunk-e áttörni a kommunikáció falait, de véleményem szerint az egyház útja nem a látványos reklámokon keresztül vezet a nyilvánossághoz. Sokkal inkább hangsúlyoznunk kell, hogy az evangélium tartalmának éppen az egyszerűség felel meg a legjobban, hiszen a kommunikációelmélet és a reklámszakma egyik alapszabálya itt mindenképpen érvényesül: „a csomagolás akkor a leghatásosabb, ha olyan szükséglet kielégítését vagy olyan probléma megoldását ígéri, amely a felkínált tartalommal jól felismerhető kapcsolatban áll.”⁷³

Összefoglalás

Milyen megállapításokat tehetünk tehát eddigi vizsgálatunk alapján?

Először is azt szükséges tisztázni, miért éppen az angyalokat választottam a bibliai kommunikáció példájául, amikor Isten a próféták, papok által is kommunikál, sőt, a legtökéletesebb kommunikációja az emberekkel maga az inkarnáció volt. Mindezeket tudatosan mérlegelve választásom azért esett az angyalokra, mert a mai kommunikációs elméletekkel szemben ők lehetnek a valódi kontraszt megjelenítői. Az a fajta tisztaság, ahogyan lényük és feladatuk az emberek megszólításában Isten üzenetének átadására koncentrálnak, valódi, provokatív ellentéte annak, ami ma kommunikáció néven történik.

Miközben a mai kommunikációban hihetetlenül fontos szerepet kap a látszat, alkalmasint fontosabbat, mint a valóság, a megtévesztés,⁷⁴ mint az igazság és a látványosság, mint a tartalom, az angyaloknál ennek nyoma sincs. Úgy vélem, az egyház csak akkor lesz képes képviselni az evangéliumot és az evangélium üzenetével megszólítani az embereket ebben a túlkommunikált társadalomban, ha szembe megy a kommunikáció mai tendenciáival és éppen az egyszerűséggel, a megbízhatósággal és a hitelességgel fog hatást elérni, mert ez lesz üzenetének meglepő novuma.

⁷³ KIRSCHNER: A manipuláció művészete, 49.

⁷⁴ Sajnálatos módon, a kommunikáció etikájára nem számíthatunk, hogy majd gátat vet ennek a mára természetessé vett „torzulásnak”. Ennek egyszerű oka az, hogy a kommunikációban dolgozók hatalmas nyomás alatt állnak (ha a PR-ra gondolunk: a megbízó elvárásai és az eladás növekedése szemben a termék valódi értékével; ha a médiára: a nézettségi adatok szemben a kevésbé érdekes, ámde pozitív hírekkel stb.) és az etikának az élet ezen területén semmiféle hatalma nincs, hogy előírásait, javaslatait betartassa. Ehhez a problémához lásd K. Merten és K. P. Liesmann cikkeit.

Felhasznált irodalomIrodalomjegyzék

- AUGUSTINUS, A.: *Über die Lüge und gegen die Lüge* (Übertragen und erläutert von P. Keseling), München, Augustinus Verlag, 1986.
- BARTH, K.: *Kirchliche Dogmatik III/3*, Zürich, Evangelischer Verlag, 1950.
- BROER, I.: ἄγγελος, in: Blatz, H.–Schneider, G. (Hrsg.): *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz, Kohlhammer, 1980, 31–37.
- BURKART, R.: Verständigungsorientierte Öffentlichkeitsarbeit, in: Hömberg, W.–Hahn, D.–Schaffer, T. B.: (Hrsg.): *Kommunikation und Verständigung*, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010, 17–37.
- CARR, W.: *Angels and Principalities, The Background, Meaning and Development of the Pauline Phrase hai archai kai hai exousiai*, Cambridge, Cambridge University Press, 1981.
- COLLINS, R. F.: *First Corinthians*, Minnesota, The Liturgical Press, 1999.
- MAGYAR BIBLIATÁRSULAT SZÖVEGGONDOZÓ BIZOTTSÁGA: *Deuterokanonikus Bibliai Könyvek*, Kálvin Kiadó, Budapest, 2004.
- DONK, A.: Kommunikation über Vergangenheit – Soziales Gedächtnis in kommunikationswissenschaftlicher Perspektive, in: Merten, K. (Hg.): *Konstruktion von Kommunikation in der Mediengesellschaft*, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009, 13–29.
- FABINY, T.: *Szóra bírni az Írást – újra*, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 2010.
- FINZE-MICHAELSEN, H.: *Szeretet nélkül semmi vagyon*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2013.
- GÖTZENBRUCKER, G.: Soziale Netzwerke und Verständigung, in: Hömberg, W.–Hahn, D.–Schaffer, T. B. (Hrsg.): *Kommunikation und Verständigung*, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2010, 209–221.
- HEIDTMANN, D.: *Die Engel, Grenzgestalten Gottes*, Neukirchen, Neukirchener Verlag, 1999.
- FRÖHLICH I.–DOBOS K. D. (szerk.): *Henok könyvei*, Piliscsaba, PPKE BTK, 2009.
- HÖMBERG, W.–HAHN, D.–SCHAFER, T. B.: Verständigung durch kommunikatives Handeln, in: Hömberg, W.–Hahn, D.–Schaffer, T. B. (Hrsg.): *Kommunikation und Verständigung*, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010, 7–11.
- JENEI P.: „Azután megjelent neki az Úr...”, Ábrahám vendégeinek identitása a korai zsidó- és keresztyén iratok szerint, in: Peres, I.–Jenei, P. (szerk.): *Az ókori keresztyén világ*, Debrecen, Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012, 15–40.
- KARASSZON I.: Ni angyalok, Gondolatok az angelológia és satanológia vallástörténetéhez, in: Karasszon, I. (szerk.): *Az Ószövetség varázsa*, Budapest, Új Mandátum, 2004, 37–53.
- KARASSZON I.: Ég és föld között: a küldött, in: Xeravits, G.–Tamási, B.–Szabó, X. (szerk.): *Angyalok az ókortól Szent Tamásig*, Budapest, L'Harmattan, 2011, 9–18.
- KÄSEMANN, E.: Das theologische Problem des Motivs vom Leibe Christi, in: Käsemann, E. (Hg.): *Paulinische Perspektiven*, Tübingen, J.C.B. Mohr, 1969, 178–210.
- KIRSCHNER, J.: *A manipuláció művészete*, Budapest, Bagolyvár Könyvkiadó, 1999.
- KOLTAI K.: Angyalok az Ószövetségben, in: Xeravits, G.–Tamási, B.–Szabó, X. (szerk.): *Angyalok az ókortól Szent Tamásig*, Budapest, L'Harmattan, 2011, 19–38.

- LIESSMANN, K. P.: Lüge als Akt der Kommunikation, in: Hömberg, W.–Hahn, D.–Schaffer, T. B. (Hrsg.): *Kommunikation und Verständigung*, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010, 119–131.
- LEEUW, G. VAN DER: *A vallás fenomenológiája*, Budapest, Osiris, 2001.
- *Magyar Katolikus Lexikon*, angyalok, elérhető: <http://lexikon.katolikus.hu/A/angyalok.html> letöltés dátuma: 2014. szeptember 25.
- MERTEN, K.: Schwierigkeiten mit der Kommunikation einer Ethik der Kommunikation, in: Merten, K. (Hrsg.): *Konstruktion von Kommunikation in der Mediengesellschaft*, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009, 99–118.
- MERTEN, K.: Ethik der PR: Ethik oder PR für PR, in: Hömberg, W.–Hahn, D.–Schaffer, T. B. (Hrsg.): *Kommunikation und Verständigung*, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010, 95–118.
- NAGYMIHÁLYI G.: *Az angyalok. Liturgia és Ikon a keresztény Keleten*, Budapest, Paulus Hungarus – Kairos Kiadó, 2005.
- PRATKANIS, A. R.–ARONSON, E.: *Rábeszélőgép*, Budapest, AbOvo, 1992.
- SZABÓ X.: Angyalok a korai zsidó pszeudoepigráf irodalomban, in: Xeravits G.–Tamási B.–Szabó X. (szerk.): *Angyalok az ókortól Szent Tamásig*, Budapest, L'Harmatan, 2011, 105–155.
- SZATMÁRI G.: Angyalok az Újszövetségben, in: Xeravits G.–Tamási B.–Szabó X. (szerk.): *Angyalok az ókortól Szent Tamásig*, Budapest, L'Harmatan, 2011, 39–65.
- TAMÁSI B.: Angyalok a qumráni könyvtár anyagában, in: Xeravits G.–Tamási B.–Szabó X. (szerk.): *Angyalok az ókortól Szent Tamásig*, Budapest, L'Harmatan, 2011, 67–104.
- WESTERMANN, C.: *Isten angyalainak nincs szárnyuk*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2000.